

Engelska på järnåldern

Under den äldre järnåldern fanns inget engelskt språk på de brittiska öarna utan man talade keltiska språk. I och med de anglosaxiska koloniseringarna av England infördes dialekter av samma språk som talades här i Norden under den yngre järnåldern. Dessa dialekter kom senare att utvecklas till engelskan. På den tiden talade alltså en västmanlänning i princip samma språk som en saxare i England!

Angler, saxare och jutar

På 400-talet e.Kr. koloniserades stora delar av England av germanska stammar från nuvarande Danmark och norra Tyskland. De största stammarna kallades angler, saxare och jutar. Dessa talade olika germanska dialekter som var fullt förståeliga såväl sinsemellan som med t ex de dialekter som talades i övriga Norden på den tiden. Det språk som kom att utvecklas i England efter den germanska kolonisationen har kommit att kallas anglosaxiska eller fornengelska. Vår kunskap om detta språk är dock mycket bristfällig för de första århundradena efter kolonisationen. De skriftliga samtida spåren består huvudsakligen av enstaka ord och fraser i latinska skrifter, en del översättningar mellan raderna i latinska bibelmanuskript och några få runinskrifter.

En verklig litteratur på fornengelska uppstod först vid slutet av 800-talet, med kung Alfred den store som pådrivande kraft. Nu uppstod ett ganska enhetligt skriftspråk, tidigare än för något annat germanskt språk förutom gotiskan. Det grundades i stort sett på det språk som talades vid kung Alfreds hov i Sydengland. Detta språk användes för alla slags officiella skrivelser och urkunder, för vetenskapliga och teologiska verk (mest översättningar från latin), för predikotexter och för poesi. Ett flertal mer eller mindre fragmentariska poetiska verk finns bevarade från denna tid. Dessa berättar ofta om olika hjältar och kungar, en del är verkliga personer andra mytologiska. I dessa verk får man en god inblick i det fornengelska språket.

The Finnesburgh fragment

Bland de mer fragmentariska fornengelska verken finns det som kallas The Finnesburgh fragment. Detta är ett fragment av ett längre, numera försvunnet, anglosaxiskt poetiskt verk. Här nedan kommer ett utdrag ur diktverket, först en text på fornengelska och därefter en översättning till modern engelska. Det berättar om händelser som utspelade sig på 400-talet, när den jutska (danska) prinsen Hnæf är på besök hos

sin syster Hildeburh, som är gift med Finn, frisernas härskare. Han åtföljs av sextio krigare, en av dem vid namn Hengest. De blir attackerade på natten av Finns män...

”Ne ðis ne dagað eastan, ne her draca ne fleogeð,
ne her ðisse healle hornas ne byrnað.

Ac her forþ berað; fugelas singað,
gylleð græghama, guðwudu hlynneð,
scyld scefte oncwýð. Nu scyneð þes mona
waðol under wolcnum. Nu arisað weadæda
ðe ðisne folces nið fremman willað.

Ac onwacnigeað nu, wigend mine,
habbað eowre linda, hicgeaþ on ellen,
winnað on orde, wesað onmode!”

”This is not dawn from the east, no dragon flies here,
the gables of the hall are not burning,
but men are making an attack. Birds of battle screech the
grey wolf howls, spears rattle,
shield answers shaft. The wandering moon gleams
under the clouds; evil deeds will now
be done, bringing grief to this people.
But rouse yourself now, my warriors!
Grasp your shields, steel yourselves,
fight at the front and be brave!”

Under denna strid dödas Hnæf och Hildeburhs söner. Här slutar fragmentet lösryckt ur sin handling men av ren tur så finns fortsättningen citerad i det berömda hjälteposet Beowulf, även det från anglosaxisk tid. Via denna får vi reda på hur Hengest tog över ledarskapet över jutarna (danskarna) efter Hnæfs död och tjänade Finn (hans ledares mördare) genom den hårda vintern, och på våren slutligen tog hämnd. Hjälten Hengest är troligen samme Hengest som andra källor uppger blev den förste germanske kungen av Kent i England.

Beowulfkvädet

Detta är den fornengelska litteraturens största och längsta verk, en hjältedikt med 3182 rader i ett bevarat manuskript från ca år 1000. Författaren är okänd. Handlingen utspelas i Danmark eller i Götaland hos det folk som kallas ”geatas”. Den unge Beowulf beger sig med några män över havet för att hjälpa den danske kungen som hemsöks av odjuret Grendel. Beowulf genomgår många strapatser, dödar Grendel och Grendels moder varefter han belönas rikligt. Beowulf blir till slut kung och regerar i femtio år. I en kamp med en drake får Beowulf dödliga sår och avlider till slut.

I diktverket som innehåller infogade episoder ur en sagovärld som varit gemensam för de germanska folken, omnämns strider mellan geatas och svear. Även franker och friser nämns. Frågan om geatas och svear är detsamma som de götar och svear som fanns i det som idag kallas Sverige, har rådbråkats under lång tid och åsikterna går isär. Beowulfkvädets tillkomsttid har i vilket fall av olika experter placerats mellan 700-900 e.Kr. Verket finns översatt i flera olika versioner till svenska.

Inflytande från nordiskt håll

Det kulturella utbytet med nordborna såväl före som under vikingatiden ledde till att nordiska lånord upptogs i ett otal språk. Det fornengelska språket var dock ett av dem som influerades mest på grund av den omfattande närvaron och koloniseringen av nordbor i England under vikingatid.

Om vi koncentrerar oss på ord som har direkt anknytning till lagstiftning, kan vi inledningsvis nämna det engelska ordet *law* 'lag' som har nordiskt ursprung. Lagtermen 'rannsaka', det vill säga att granska, undersöka eller förhöra, upptogs i keltiskan som *rannsachadh* och i engelskan som *ransack*. Av engelskans mer vardagliga ord, räcker det kanske att nämna *dem*, *take 'ta, life 'liv', to die 'att dö, mistake 'misstag, steak 'stek' och egg 'ägg, husband 'husbonde, 'man, skin 'hud' eller 'skinn' och kettle 'kittel' – för att man skall inse vilken påverkan vikingarna har givit deras kultur.*

Arbetstips

- Låna Beowulfkvädet från biblioteket och läs om hjältar, hemska odjur och mycket annat; en hjältesaga från järnåldern.
- Försök hitta ord i engelskan som liknar svenska ord med samma betydelse. Ta reda på deras historia – är de lånord från engelskan till svenskan eller tvärtom?
- Läs om nordbornas resor till de brittiska öarna under järnåldern och försök att hitta platser på kartor över England som fortfarande har vikingatida, nordiska platsnamn.

Att läsa vidare

Det finns en del fornengelska texter bevarade, men ganska få finns översatta till svenska; Beowulfkvädet

finns dock oftast i någon version på de flesta lite mer väl sorterade bibliotek. Det finns även en uppsjö av böcker om vikingarna, där man kan läsa om deras påverkan på engelskan och om deras resor. Försök att hitta en så nyligen publicerad bok som möjligt då forskningen ständigt går framåt. En mycket trevlig och lättläst bok är *Boken om vikingarna* av Catharina Ingelman-Sundberg. En mer omfattande bok är boken och utställningskatalogen *Från vikingar till korsfarare*, även den mycket bra och ganska lättförståelig.

Kulturmiljöer i länet

I Västmanland, framförallt i de östra delarna, finns det omkring 30 runstenar bevarade och härstammar från vikingatidens slut. De vittnar om nordbornas vittberesta leverne, och några av dem visar att västmanlänningar även då reste till de brittiska öarna. Stenarna restes som minnesmonument över de döda och försvunna och ger en liten inblick i dåtidens liv. Några stenar som är resta över vikingatida enlandsfarare finns i Vändle, Sörgården i Dingtuna och vid Saltängsbron i Västerås. På stenen vid Saltängsbron kan man läsa en text som kan översättas med: "Gisl lät göra bron till minne av Ösel, sin son. Han blev död i England. Gud hjälpe hans ande och själ." Ifrån Berga i Skultuna kommer ytterligare en runsten rest över en Englandsfarare. Stenen är numera rest vid Skultuna bruk. På denna kan man läsa: "Gunnald lät resa denna sten efter Gerfast, sin son, en god ung man, och han hade farit till England. Hjälpe Gud hans själ."

